

A *HADD* PROBLÉMAKÖRE

SZÜCS MÁRTA

1. Bevezetés

A *hadd* formai és szerkezeti előfordulásának, szintaktikai viselkedésének, szófaji megítélésének, valamint modalitásbeli funkcióinak leírásával kapcsolatban vannak tisztázatlan kérdések mind a történeti, mind pedig a leíró nyelvtanokban.

Dolgozatom¹ első részében a *hadd* történeti vonatkozásait foglalom össze, vagyis a keletkezésével kapcsolatos nézeteket tárgyalom, s igyekszem számot adni a *hadd* funkcióváltásának, grammatikalizációjának szintaktikai következményeiről a magyarázat szintjén.

A harmadik fejezetben a *hadd* alakváltozatait valamint a *hadd*-dal alkotott szerkezetek lehetséges variánsait mutatom be a Magyar Nemzeti Szövegtár² (MNSz) adatai alapján.

A negyedik fejezet a *hadd* szófaji kérdéseivel foglalkozik. Mivel a *hadd* szófaji megítélése nem egységes és nem megnyugtatóan tisztázott, ezért a *hadd*-al kapcsolatos nézetek összefoglalását követően rámutatok arra, hogy sajátos szintaktikai viselkedése miatt nem sorolhatjuk a leíró nyelvtanban meghatározott partikulák közé, hanem önálló funkcionális kategóriát alkotva a mondat modalitásában játszik szerepet.

Az ötödik részben a *hadd* szintaktikai viselkedését foglalom össze, mely szerint a *hadd* funkcionális fejként mindig ragozott igét kíván vonzatként. Fókuszképzés tekintetében a *hadd* hangsúlykívánó jellege miatt bizonyos megszorítások érvényesülnek, melyek modális funkcióival hozhatók összefüggésbe.

Az utolsó részben a *hadd* modális funkcióit tárgyalom, és cáfolom azt a nézetet, mely szerint a *hadd* az óhajtó mondat alapmodalitását fejezi ki. Modális funkciói (az engedélykérés és a ráhagyás is) végeredményben egyetlen beszélői attitűddel, az implicit engedélykérés attitűdjével jellemezhetők, s a

¹ Köszönetemet fejezem ki Kenesei Istvánnak, M. Korchmáros Valériának, Nádasdi Péternek és Zsigri Gyulának útmutatásaikért, tanácsaikért. Külön köszönettel tartozom a névtelen lektornak és Gécse Zsuzsának a kéziratához fűzött értékes és inspiráló megjegyzéseikért, észrevételeikért.

² Az MNSZ jelenleg 187,6 millió szövegszót tartalmaz. Egyrészt öt regionális nyelvváltozatra (magyarországi, szlovákiai, kárpátaljai, erdélyi, vajdasági) oszlik, másrészt ezen belül öt stílusrétegből (sajtó, szépirodalmi, tudományos, hivatalos, személyes) tartalmaz szövegeket.

felszólító mondatfajtához köthetők. A két funkció azonban bizonyos eltérést mutat szintaktikai viselkedés tekintetében: míg engedélykérésnél a *hadd* előtt, a *hadd* és az ige közé beférkőzve vagy az ige mögötti szakaszban kiemelhetők az összetevők, addig ráhagyás esetén nem releváns a fókuszképzés.

2. A *hadd* történeti vonatkozásai

A *hadd* keletkezését illetően egységes az álláspont a nyelvtörténetben, mely szerint a *hagy* ige felszólító mód egyes szám 2. személyű *hagyd* alakjából keletkezett *gyd>dd* hasonulással TESz (1970: 14). A változás D. Mátai (2000: 104) szerint a *hadd* funkcionális mozdulatlansága, kiforrottsága alapján az ősmagyar kor végére (esetleg a korai őmagyar korra) tehető, mivel az őmagyar korból nem találunk adatokat ebben a funkcióban a *hagyd* alakra. Juhász (1991: 505) szerint a változás csak a korai őmagyar korban indul meg, és az alaki azonosság e korszakban megvolt még a funkcionálisan szétváló szavak között, vagyis a *hagyd* lehetett főige, vagy a *hadd* partikula alakváltozata is. A későbbi korokból származó *hagyd* alakváltozatról tanúskodó adatok ez utóbbi álláspont mellett szolgálhatnak érveként:

- (1) a. *Hagyd hasonlítson valamiben a mi állapotunkhoz* (Mikes 38)
- b. *Hagyd hervadjon Szerelem rózsája* (Kölcsey 141)

A hasonulás mellett *dd>d* rövidülés is történt, aminek nyomait az írott nyelvhasználatban korai és későbbi nyelvemlékek egyaránt mutatják:

- (2) a. *Es monda bodog ferencz: had zolyanak*” (JókK. 90)
- b. *Had haliak meg te veled* (WeszpC. 80)
- c. *Vonǵ vtannad minkeeth, haad fussonk az te illatodban* (SándC. 5).

Továbbá *d*-törléssel alakult ki a *hagy* alakváltozat is, amire az MNSz adatain túl a nyelvjárásokban találunk példákat:

- (3) a. *hagy ním* (ÚMTSz 783)
- b. *hagy üjjek má læ, hagy mēnnyek má haza* (MTSz 775).

A *hadd* szófaji értékét tekintve a korábbi nyelvtörténeti munkák módosítószóként (TESz 14; TörtMondt 505, 826) tartják számon, Haader (2001: 360) nem sorolja be pontosan, D. Mátai (2000: 103) a partikulák egyik típusának tartja. Szerinte a *hadd* szófajváltással jött létre, ami az egyik legproduktívabb módja volt a pragmatikai-kommunikatív funkciójú elemek létrejöttének. A szófajváltással keletkezett partikulák egyik altípusát képezik a főmondati

szerepű igei állítmányból keletkezett partikulák (*Látom (azt), hogy... → lám, Hagyd (azt), hogy... → hadd* stb.). Ezek az igék eredetileg olyan *hogy* kötőszós (tartalomkifejtő) alárendelő összetett mondatok főmondatát alkották, amelyek értékelő jellegűek, a beszélő állásfoglalását, attitűdjét fejezték ki a mellékmondat tartalmára vonatkozóan. Modális tartalmuknál fogva grammatikalizáció útján könnyen válhattak kommunikációs-pragmatikai vagy modális viszonyt kifejező nyelvi elemmé (Haader 2001: 360).

A *hadd* modális szerepe az ómagyar korban Juhász (1992: 834) szerint egyszerűen az óhajtás kifejezése, vagyis az óhajtó mondatfajtaéhoz kapcsolható a megjelenése. Árnyaltabb képet nyújt Klemm (1942: 14–15) a *hadd* előfordulási módjairól és funkcióiról. Rámutat arra, hogy a nyelvhasználatban kifejezhet engedélykérést és ráhagyást, példákkal szemlélteti azt, hogy mindhárom igemódú igealakokkal előfordulhat, modális értékét tekintve pedig megállapítja, hogy felszólító (4a) és óhajtó mondatban (4b) is szerepelhet, bár a mondatfajták elkülönítésének szempontjai nem tisztáztak:

- (4) a. *Hadd csókoljalak meg!*
 b. *Hadd nyelne be mindent!*

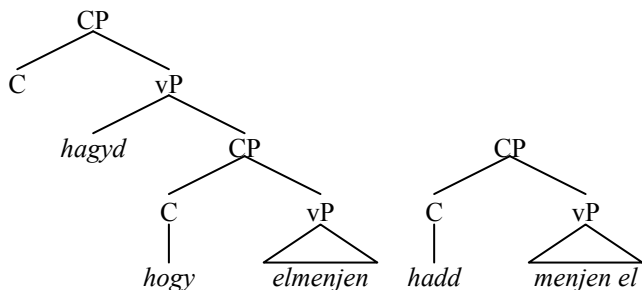
Gallasy (2003: 497) és D. Mátai (2000: 109) az alakilag felszólító, funkciójukban óhajtó mondatok típusához sorolja a *hadd*-dal szerkesztett mondatokat.

A nyelvtörténeti szakirodalmi előzményeket áttekintve kitapintható a *hadd* modális-pragmatikai szerepe körüli bizonytalanság, ami nagy valószínűséggel a *hadd* funkcióváltásának a következménye. A kérdés az, hogy hogyan tudnánk számot adni a *hadd* funkcióváltásának, grammatikalizációjának szintaktikai következményeiről a magyarázat szintjén. A történeti adatokat és leírásukat vizsgálva az látszik, hogy a mai *hadd*-os szerkezet a diakroniában zajló újraszerkesztés (*restructuring*), vagyis tagmondathatárok törlésének az eredménye.

Bizonyos igei komplexumok (*szét fogja akarni szedni*) a magyar nyelvben frázishatárok törlése által jönnek létre, ami É.Kiss (1999) szerint a fókuszált összetevő hiánya által kiváltott újraelemzés (reanalízis) eredménye. Újraelemzés alatt azt érti, hogy olyan szerkezetben, ahol XP közvetlen összetevője egy Y projekciónak, YP pedig közvetlen összetevője egy Z projekciónak, XP Z projekció közvetlen összetevőjeként elemződik újra, ha az YP frázishatár törlődik vagy átjárhatóvá válik.

Szécsényi (2007, 2009) a beágyazott infinitívuszos mellékmondatok vizsgálata során az újraelemzést az említett igei komplexumok leírására, az újraserkesztést (*restructuring*) a tagmondathatárok törlésére tartja fenn. Megállapítja, hogy az infinitívuszi szerkezeteken belüli fókusz-pozícióban bizonyos típusú fókuszált összetevők nem szoktak megjelenni, hanem újraserkesztést követően a főige fókusz-pozíciójába mozognak. Az újraserkesztést számos esetben a fókusz jelenléte váltja ki ezeknél a szerkezeteknél.

A *hadd*-os szerkezet esetében a *hadd* grammatikalizációja és funkcióváltása az újraserkesztés kiváltója. Az eredeti alárendelő szerkezetben a főmondati állítmány *hagy* igéjének a szótári címszava tartalmazza azt az információt, hogy a vonzata CP kategóriájú, vagyis teljes mondat is lehet (vö. Kenesei 2008: 630). Ebben az esetben a CP kategóriának *hogy* mondatbevezetővel és megfelelő egyeztetőjegyekkel (+idő, +kötőmód, +személy) kell bírnia. A mai egytagmondatos szerkezet tehát a *hagyd* igét tartalmazó főmondatból és *hogy* kötőszós mellékmondatból (*Hagyd, hogy elmenjen*) jön létre a kötőszó törlésével, valamint a felszólító módú, 2. személyű *hagyd* ige grammatikalizációjával, melynek során a *hadd* funkcionális kategóriájú függőszóvá értékelődik át (lásd a 4. részt), amit fonológiai és morfológiai változás is kísér:

1. ábra Az eredeti kéttagmondatos és a mai szerkezet

Szemantikailag „kifakulás” történik, az ige gazdagabb jelentésköréhez képest a *hadd* funkciójában rögzül az engedélykérés/engedélyezés beszélői attitűdje. Szintaktikailag a *hadd* funkcionális kategóriafejjé válik az újraserkesztéssel létrejött szerkezetben, elveszítve az igei argumentumokat, vagyis az egytagmondatos szerkezetben már csak egyetlen alanyi argumentum van, a ragozott igealaké.

Vonzatként megőrzi a igei frázist, amiben az egyeztetőjegyek mód tekintetében változnak az eredeti kéttagmondatos szerkezethez képest, vagyis

+felszólító (opcionálisan +kijelentő, +feltételes) jegyű lesz az igealak a +kötőmód helyett, ugyanis a *hadd* hangsúlykivánó jellege miatt nem tűr meg igevivőt maga és az ige között (lásd az 5. fejezetet).

A magyar *hadd*-os szerkezet nem teljesen egyedülálló, ugyanis hasonló szerkezetet találunk az orosz nyelvben is. A *nycmъ нпуѡѣм* 'hadd jöjjön el' szerkezet felépítése, jelentése és keletkezése több egyezést mutat a magyar példával, ami további érvként szolgálhat az általam nyújtott magyarázat mellett. Az oroszban a *nycmъ* szintén egy felszólító módú igei alakra vezethető vissza *nycmumъ*, aminek többek közt 'enged' jelentése is van. Ebből grammatikalizálódással jött létre a mai *nycmъ* forma, melynek csak 3. személyű igei vonzata van (Hansen 2004).

További tanulságokkal szolgálhat az *el kell menjek* szerkezettel való párhuzam is. Egyezést mutatnak abban, hogy a *hadd menjek* és az *el kell menjek* (< *kell, hogy elmenjek*) szerkezet is újraszerkesztés eredménye, valamint mindkét szerkezet mutat egytagmondatos tulajdonságot, vagyis mindkét esetben egyetlen alany van a mondatban, a ragozott igealaké. Csak részleges egyezést mutat a két szerkezet *hogy*-törlés tekintetében, ugyanis míg a *kell menjek* szerkezetben csak opcionálisan, a *hadd*-os szerkezetben kötelezően végbemegy, vagyis egyáltalán nem visszarendezhető a kéttagmondatos forma. Továbbá, bár mindkét szerkezetben modalitást kifejező funkcionális elemmé válik a főmondati ige, a *kell* segédigeként többet megőriz igei természetéből (idő, mód), mint a teljes mértékben grammatikalizálódott *hadd*. Másrészt a két funkcionális elem eltérő szintaktikai viselkedést mutat, ugyanis míg a *kell* hangsúlykerülő, a *hadd* hangsúlykivánó (lásd bővebben a 4. részt):

- (5) a. *meg kell csináljam*
 b. **meg hadd csináljam*
 c. *hadd csináljam meg*

Összegezve a leírtakat: a *hadd*-os szerkezet a diakroniában zajló újraszerkesztés eredménye, melynek kiváltója a *hadd* grammatikalizációjával együttjáró funkcióváltás.

3. A *hadd* alaki kérdései

A *hadd*-ot csak ebben a formájában tartják számon a leíró nyelvtanokban is. A fentebb említett példák jelzik számunkra, hogy a *hadd*-nak korábban létezett *hagyd*, *hagy* és *had* alakváltozata. Ezek közül az igei eredetet tükröző *hagyd* alakváltozat ma már egyáltalán nem használatos. A nyelvművelők a

hagy előfordulását egyrészt népiesnek, a köznyelvben kerülendő formának tartják (NyKK: 742), másrészt használatát a bizalmas-pongyola beszédhez kötik, és nem tartják az igényes, gondos beszédbe valónak (NyKSz: 220), a kiejtést tükröző rövidebb *had* alakváltozattal meg nem számolnak.

A beszélt nyelvben a *had* a *hadd* ejtési, pontosabban fonológiai variánsának tekinthető. Ennek egyrészt fonológiai, másrészt nyelvi ökonómiai (pl. artikulációs renyhesség) okai vannak, melynek következtében kiejtésben a *hadd* *d*-je valójában minden fonológiai környezetben rövid.

A *hagy* beszélt nyelvi előfordulásával kapcsolatos adatok nem állnak rendelkezésünkre, így csak annyit lehet mondani, hogy valószínűleg jóval nagyobb számban, gyakrabban fordul elő, mint amit az írott nyelvhasználati adatok mutatnak.

Mivel az írott nyelvhasználatra vonatkozóan sem voltak megbízható adatok, ezért megvizsgáltam, hogy az MNSz adatai alapján (lásd a Mellékletet) az előbb felsorolt alakváltozatok közül melyiket hogyan használjuk. A kapott adatok alapján úgy találtam, hogy a *hadd*-nak az írott nyelvhasználatban is előfordul a *had*, valamint *hagy* alakváltozata:

- (6) a. *A kommunikációval kapcsolatosan had mondjam el, hogy beszéltünk róla...*
 b. *Mint dohányos, hagy védjem egy kicsit a sorstársakat.*

Megerősítve az általános szabályt, láthatjuk, hogy a *hadd* leggyakrabban felszólító módú igéhez kapcsolódik. Az MNSz adatai alapján az is kiderül, hogy kisebb számban ugyan, de kijelentő (7a–b) és feltételes módú (7c–d) igealakokkal is előfordul:

- (7) a. *Édes Gabika hadd szólítalak le...*
 b. *Kedves kisvacak, hadd szólok bele, nem baj?*
 c. *a negyedik összekotorta pénzét, hadd lenne még egy sör*
 d. *Nem kár érte, hadd dögölne meg bár ilyen világ szégyene.*

Az alakváltozatok közül azonban csak a *had(d)* jelenik meg mindhárom igemóddal. A *hagy* alak sem feltételes, sem kijelentő móddal nem fordul elő, vagyis egyeztető jegy tekintetében csak a +felszólító módot engedélyezi ez a variáns (lásd a Mellékletet), más (szintaktikai, szemantikai) tekintetben azonban ugyanúgy viselkedik, mint a *hadd*.

A *hadd* mellett a felszólító módú alakok legtöbbször 1. és 3. személyűek, bár ritkán előfordulnak 2. személyben is. A kijelentő módú igealakokkal

szerkesztett alakulatok lényegében csak E/1-ben fordulnak elő, alanyi (2. személyű határozott tárgyra való utalással is) és tárgyas ragozással egyaránt. E/3-ban, T/1-ben és T/3-ban alig találtam érvényes adatot (4db), aminek az oka az, hogy a kijelentő mód tárgyas ragozású igealakok ezekben az esetekben megegyeznek a tárgyas ragozású felszólító módú alakokkal (*csinálja, csináljuk, csinálják*). Olyan szerkezeteket, amelyekben az igék E/3-ban *–i* végződést kapnának kijelentő módban, nem találtam (*hadd éneкли*). Az eddigieknél lényegesen kisebb számban fordulnak elő feltételes módú igealakokkal szerkesztett alakok, főként E/3-ban (*hadd lenne*), ezek többsége szépirodalmi szövegekből való.

4. A *hadd* szófaji kérdései

Nemcsak a történeti leírásokban, hanem a leíró nyelvészeti munkákban is változott a *hadd* szófaji megítélése az idők folyamán. A korábbi MMNy (1961: 262) szerint a *hadd* a mondat szerkezetébe beépülő, „kívánságunkat éreztető” módosítószó. H. Molnár (1959: 359) a módosítószókról írott tanulmányában kirekeszti a *hadd*-ot a *bár, bárcsak, volna* segédszócskákkal együtt a módosítószók közül. Rámutat arra, hogy ezeknek a nyelvi elemeknek van modális értékük, viszont a módosítószókhöz képest grammatikailag és szemantikailag egyaránt önállótlanok.

A mai magyar leíró nyelvtanban Kugler (1998: 216, 2003: 278) a *hadd*-ot a partikulák között tartja számon, ami felszólító módú igealakokkal szerkesztett óhajtó mondatokban (nem 2. személyű igéhez tapadva) az engedélykérés modális aspektusát valósítja meg. Sem a partikula meghatározása, sem pedig a besorolás szempontjai nem teljesen világosak, ezért megvizsgáltam, hogy az általa megadott partikulameghatározás érvényes-e a *hadd* esetében, továbbá azt, hogy milyen konkrét besorolási szempontokat lehet érvényesíteni a szófajok meghatározása során, s ezen szempontok alapján miként lehet a *hadd* szófaját meghatározni.

Kugler (1998: 214, 2003: 275) szerint a partikula olyan viszonyzó, amely nem toldalékolható, más szavakkal nem alkot sem morfológiai természetű, sem szintaktikai kapcsolatot, nem lehet mondatrész. Mivel nem grammatikai viszonyító elem, ezért nem hoz létre morfológiai természetű szerkezetet, mondatrészi szerepre pedig azért nem alkalmas, mert nincs, vagy csak nagyon szűk a denotatív jelentése. Ezek az állítások a hagyományos leíró nyelvtani kategóriák szempontjából relevánsnak tűnnek, hiszen a *hadd* hagyományos értelemben vett mondatrészi szerepet (állítmány, alany, tárgy stb.) nem tölt

be, viszont az nem igaz, hogy semmilyen szintaktikai viszonyban sem áll a mondat többi összetevőjével. Ugyanis a *hadd*-nak sajátos szintaktikai viselkedése van, egyetlen szintaktikai összetevőhöz, a ragozott igéhez kapcsolódik (8a–c), míg a partikulák többféle szintaktikai kategóriához is kapcsolódhatnak (9a–c):

- (8) a. *Peti hadd menjen úszni!*
 b. **Menjen hadd Peti úszni!*
 c. **Peti menjen hadd úszni!*
- (9) a. *Peti csak menjen úszni!*
 b. *Menjen csak Peti úszni!*
 c. *Menjen Peti csak úszni!*

Ez a leírási mód tehát nem tesz különbséget a szintaktikailag eltérő módon viselkedő elemek között, ezért egy másik szófaji megközelítés alapján próbálunk választ adni a *hadd* szófaji kérdéseire.

Kenesei (2000: 75–135) alaktani és szintaktikai viselkedés alapján állít fel szófaji kategóriákat, vagyis aszerint, milyen szintaktikai pozíciót foglalhat el az adott lexikai elem. A *hadd* alaktani viselkedését tekintve megállapítható, hogy valóban nem toldalékolható, vagyis nem vesz fel sem idő-, sem módjelet, nem tud számot, személyt kifejezni, és nem tagadható. Kenesei a magyar nyelv lexikai elemeinek osztályozása során megkülönbözteti a független szót, a függőszót és a félszót. Az ő felosztását követve megállapítható, hogy a *hadd* függőszó, vagyis olyan lexikai elem, ami nem teljesen szabad forma, nem alkothat önálló megnyilatkozást, de minden más tekintetben önálló szóként viselkedik. Az olyan elemeket, amelyek tagjai vonzatokat várnak maguk mellé, funkcionális kategóriáknak nevezi. Mivel a *hadd* vonzata mindig egy igei frázis, ezért látható, hogy a *hadd* funkcionális kategóriájú függőszó. Az a kérdés merül fel, hogy milyen funkcionális kategória lehet, vagyis be tudjuk-e sorolni a már meglévő funkcionális kategóriák valamelyikébe, vagy önálló kategóriát alkot. Kérdés az továbbá, hogy lehet-e segédige, hiszen igei eredetű, s talán megőrzött valamit igei természetéből. A magyar segédigék tulajdonságai alapján azt látjuk, hogy segédige nem lehet, mert egyáltalán nincs paradigmája, nem hordoz semmilyen morfológiai információt és a hozzá kapcsolódó főige nem nonfinit. Hasonlóságot mutat a *láttam volna* szerkezet *volna* segédszavával, ugyanis egyiknek sincs paradigmája, mindkettő modális információt hordoz, és a hozzájuk kapcsolódó főige nem nonfinit (vö. Kenesei 2000: 109–111). Különbség mutatkozik azonban a szintaktikai viselkedésük

tekintetében, vagyis mivel nem tudjuk más funkcionális elemekkel közös kategóriába sorolni, önálló funkcionális, modális tartalmakat kifejező függőszóként tartjuk számon.

5. A *hadd* szintaktikai viselkedése

A *hadd* mindig igei frázist, ragozott (jelen idejű, elsődlegesen felszólító módú, esetlegesen kijelentő vagy feltételes módú) igét kíván maga mellé. Közvetlenül az ige előtt helyezkedik el, fonológiailag összetapad az őt követő igével. Egyeztető jegyei +jelen, +felszólító mód (opcionálisan +kijelentő, esetlegesen +feltételes), személyjegyeket tekintve elsősorban 1. és 3. személy (a 2. személy előfordulása nagyon csekély).

A *hadd* semleges mondatban nem jelenik meg, pontosabban fogalmazva azok a mondatok, amelyekben a *hadd* megjelenik, nem semleges mondatok. A *hadd* ugyanis főhangsúlyt hordoz, vagyis a segédigéktől eltérően, amelyek hangsúlykerülők (10a), hangsúlyt kíván magának, míg mögötte a ragozott igeit kötelezően hangsúlytalan. Főhangsúlya nem fejez ki kizárólagosságot (10b):

(10)a. *Peti 'meg akarja csinálnia házi feladatát.*

b. *Peti 'hadd menjen moziba! (*de mást ne csinálhasson)*

A főhangsúlyos helyzetben lévő *hadd* és az ige között nem lehet nyomatéktalan igevivő (vö. Kálmán C.–Kálmán–Nádasdy–Prószéky 1989: 50; Kálmán 2001: 54–69), vagyis ige kötő, valamilyen lexikális elem hangsúlykerülő ige mellett, pusztán névszói csoport, nem monoton növekvő kvantor, negatív értelmű határozó vagy infinitívusz (11–16). Amint a példák mutatják, azok az igevivők, amelyek semleges mondatban az ige előtt helyezkednek el, *hadd*-os mondatokban az ige mögötti pozícióba mozognak.

(11)a. *Hadd menjek el a meccsre!*

b. **Hadd elmenjek a meccsre!*

(12)a. *Hadd fessük zöldre a kerítést!*

b. **Hadd zöldre fessük a kerítést!*

(13)a. *Peti hadd vigyen fel nőket a lakásába!*

b. **Peti hadd nőket vigyen fel a lakásába!*

(14)a. *Hadd jöjjenek el kevesen a koncertre!*

b. **Hadd kevesen jöjjenek el a koncertre!*

- (15)a. *Hadd menjen ritkábban uszodába!*
b. **Hadd ritkábban menjen uszodába!*
- (16)a. *Hadd menjen úszni Mari!*
b. **Hadd úszni menjen Mari!*

Bár az igevivőkhöz hasonlóan az ige előtt helyezkedik el, a *hadd* nem igevivő, mivel nem alkot egyetlen összetevőt az igével. Ezt az igazolja egyrészt, hogy alávethető a mellérendelés próbának (É. Kiss 1996: 41), míg a valódi igevivők nem:

- (17)a. *János hadd menjen és hadd játsszon Marival!*
b. *János hadd menjen és játsszon Marival!*
c. *János elmegy és elolvassa a könyvet.*
d. **János elmegy és elolvassa a könyvet.*

Másrészt a *hadd*-os mondatban az ismétlődő mondatszakasz törlésével is grammatikus mondatot kapunk, míg valódi igevivők esetén nem:

- (18)a. *Hadd ne János tanulja a verset, hanem hadd én ~~tanuljam~~.*
b. **Én is megtanulom a verset, és János is meg~~tanulja~~.*

A *hadd* nem előzi meg a kvantorpozíciót, vagyis előtte lehet, utána azonban nem lehet kvantifikált kifejezés (sem egzisztenciális (19b), sem pozitív vagy negatív univerzális (19c–d):

- (19)a. *Mindenki hadd menjen órára!*
b. **Hadd valaki menjen órára!*
c. **Hadd mindenki menjen órára!*
d. **Hadd senki ne menjen órára!*

Az összetevők kiemelése a *hadd*-os mondatokban az alábbiak szerint történik:

1. Fókusz a *hadd* előtt

Tagadás esetén a tagadott mondatrész fókuszjeggyel bír, s bár hatóköre nem törvényszerűen egyezik meg a fókusz hatókörével (É. Kiss 1983: 50), az ige előtti fókuszpozíciót foglalja el. Tagadott mondatrész azonban, ami természeténél fogva fókuszjeggyel bír, nem fordulhat elő a *hadd* előtt mondatrész- vagy mondattagadás esetén sem:

- (20)a. **Ne holnap hadd menjek dolgozni!*
 b. **Ne én hadd menjek dolgozni!*
 c. **Ne holnap hadd ne menjen dolgozni!*

Ebből az következne, hogy a *hadd* előtt nem lehet fókuszpozíció, azonban ez nem teljesen igaz. Ugyanis nem tagadott mondatrész kiemelése esetén a fókusz megelőzheti a *hadd*-ot. Ez a szerkezet az én nyelvérzékem és az általam megkérdezettek többsége számára akkor tűnik a legelfogadhatóbbnak, ha a kiemelt mondatrész az alany vagy a tárgy:

- (21)a. *'János hadd menjen órára!*
 b. *'A könyvemet hadd vigyem órára!*

Más esetekben kérdésesnek, kevésbé elfogadhatónak látszik a *hadd* előtti fókuszképzés:

- (22)a. *?'Holnap hadd menjen Mari!*
 b. *?'Dolgozni hadd menjek ma!*

Összegezve az eddigieket (és mellőzve a megszorításokat), a *hadd* előtt csak negációs fókuszjegyű mondatrész nem lehet, más esetekben a fókusz megelőzheti a *hadd*-ot.

2. Többszörös fókusz (vö. É. Kiss 1996: 51)

Ebben az esetben a *hadd* fonológiaiilag összetapad az őt követő igével, ami az első fókuszba mozog. A másik hangsúlyos összetevőt nem emeljük ki az ige előtti fókuszpozícióba, hanem az ige mögötti mondatszakaszban kap hangsúlyt és egy második fókuszpozíciót foglal el:

- (23)a. *Holnap 'hadd menjen 'Mari!*
 b. *Mari 'hadd menjen 'holnap!*

A mondattagadás nem érinti a második fókusz meglétét:

- (24)a. *Holnap hadd ne menjen 'Mari!*
 b. *Mari hadd ne menjen 'holnap!*

Ha azonban mondattagadás és mondatrészttagadás is van, akkor a tagadott mondatrész nem maradhat az ige utáni fókuszpozícióban, hanem előre kellene mozognia, és ki kellene töltenie az első fókuszpozíciót, de ez az eset az anyanyelvi beszélőknek kérdéses vagy nem elfogadható:

- (25)a. **Hadd ne menjek ne én!*
 b. **Hadd ne menjek ne holnap!*
 c. *?Hadd ne én ne menjek!*
 d. *?*Hadd ne holnap ne menjek!*

A korábbi (20b–c) és az iménti példák alapján az látszik, hogy a mondat-tagadás és a mondatrésztágadás együttesen nem szokásos, azaz nem működik a *hadd*-os mondatokban, ami valószínűleg a *hadd* engedélykérő modalitásával van összefüggésben.

Ha negatív egyeztetés történik mondattagadáskor, a negatív értelmű kvantor nem foglalhatja el a fókuszpozíciót (26a–b), de meg sem előzheti (26c–d), hanem az ige mögött marad (26e–f):

- (26)a. **Hadd senki ne menjen holnap órára!*
 b. **Hadd semmit ne mondjak róla!*
 c. **Senki hadd ne menjen órára!*
 d. **Semmit hadd ne mondjak róla!*
 e. *Hadd ne menjen órára senki!*
 f. *Hadd ne mondjak semmit!*

3. A *hadd* és a ragozott igealak közötti fókuszpozícióba beférkőzik a hangsúlyos összetevő.

Ezekben az esetekben a hangsúlyozni kívánt összetevő nem a *hadd* elé, hanem a *hadd* és az ige közé mozog. A kérdés az, hogy bármelyik összetevő képes-e beférkőzni a *hadd* és a ragozott igealak közé, vagy érvényesül valamiféle korlátozás. A kérdés megválaszolásához az ige argumentumainak és bővítményeinek, valamint a tagadott frázisoknak a viselkedését vizsgáltam. A korpuszadatok valamint az anyanyelvi beszélők válaszai alapján a következő álláspontra jutottam:

1. A fókuszpozícióban lévő alany beékelődhet a *hadd* és az ige közé. Ha az eseteket az alany tematikus szerepe szerint csoportosítjuk, láthatóvá válik, hogy bizonyos megszorítások érvényesülnek:

a) Agens szerepű alany beférkőzhet:

- (27)a. *...csak hadd az emberek döntsék már el, ne néhány politikus.* (MNSz)
 b. *...hadd én szolgáljak fel!* (MNSz)
 c. *Hadd én csináljam!*

b) Patiens, experiens, természeti erő tematikus szerepű alanyok nem férkőznek be:

(28)a. [?]**Hadd a válasz sértse meg, (ne a kérdés)!*

b. [?]**Hadd a válla fájjon, (ne a feje)!*

2. Egyéb összetevők – különösen rémakiemelő partikulával – is beférkőzhetnek, de ezekben az esetekben is működik a tematikus szerepek szerinti megszorítás:

a) Cselekvő igék vonzatai és bővítményei beférkőzhetnek:

(29)a. *Hadd csak holnap menjek orvoshoz (és nem ma)!*

b. [?]*Hadd holnap menjek orvoshoz!*

c. *Hadd csak a könyvemet vigyem órára (ne az egész batyumat)!*

d. [?]*Hadd a könyvemet vigyem órára!*

b) Eseményigék vonzatai és bővítményei nem férkőznek be:

(30)a. [?]**Hadd a könyvet ejtse el!*

b. [?]**Hadd holnap essen le a lóról!*

3. A *ne* tagadószóval bevezetett negációs frázis

a) Cselekvő igék tagadott vonzatai vagy bővítményei beférkőzhetnek:

(31)a. *Hadd ne a saját tapasztalatainkra kelljen hagyatkoznunk! (MNSz)*

b. *Hadd ne az én árnyalat-igénylő tollam írjon le! (MNSz)*

c. *Hadd ne hozzád alkalmazkodjon! (MNSz)*

b) Eseményigék tagadott vonzatai és bővítményei kevésbé elfogadhatóan férkőznek be:

(32)a. [?]*Hadd ne a válasz sértse meg!*

b. [?]*Hadd ne a huzat csapja be az ajtót!*

Összegezve az eddigieket, a *hadd* és az ige közötti fókuszpozícióba cselekvő igék állító vagy negált argumentumai és bővítményei ékelődnek be. Ez azonban túlmutat a szintaktikai összetevők mozgatóján illetve tematikus szerepén, és a *hadd* modális szerepköreivel állnak kapcsolatban.

6. A *hadd* modális funkciói

Kugler (2000: 278) szerint a *hadd* modális alapértéket jelölő partikula, ami az óhajtó mondatban jelenik meg, vagyis szerinte a *hadd* az óhajtó mondat alapértékét jelölő partikula. A dolgozat korábbi részében arra mutattam rá, hogy a *hadd* miért nem lehet az általa definiált módon partikula. Ebben a részben amellet érvelek egyrészt, hogy a *hadd* megjelenése valójában nem az

óhajtó mondathoz köthető, másrészt az általa hordozott beszélői attitűdök nem (óhajtó) alapértéket jelölnek.

Kiefer (1998: 6–10) szerint a mondatfajtákat nem lehet kizárólag szintaktikai kritériumok alapján (az ige morfológiája, szórendi sajátosságok, sajátos lexikai elemek jelenléte, módosító szókkal való kompatibilitás, hanglejtés figyelembe vételével) meghatározni, ugyanis minden egyes mondatfajta bizonyos szintaktikai jellemzők és a mondatfajta jellemző beszélői attitűd szerves egysége. A beszélői attitűd a beszélőnek a megfogalmazott kijelentéséhez való viszonyát fejezi ki, a modalitás pedig azokat az eszközöket foglalja magában, amelyek egy kijelentést a beszélői attitűddel módosított mondatká alakítanak át, vagyis a mondat modális értéke a beszélői attitűdöt hordozó operátorok révén jut kifejezésre. A mondat modális értéke kimerülhet a modális alapértékben, de hordozhat más modális értéket is (vö. Kiefer 2005). Vagyis a mondatok alapmodalitása szerves része a mondatfajtnak, de járulékosan megjelenhet a mondatban egyéb modalitást kifejező operátor is.

A *hadd*-dal szerkesztett mondatok beszélői attitűdje nem minden esetben ugyanaz, ugyanis az ÉrtSz. (16–17) igen gazdag jelentés- illetve használati körét adja meg a *hadd*-nak. Kifejezhet engedelemkérést (33), előfordulhat erős vágy kifejezésében (34), határozott rendelkezés bevezető szavaként (35), vagy a felszólítást megallozó, magyarázó mondat bevezetéseként, a célhatározói mellékmondat *hogy* kötőszavához hasonló szerepben (36). Állhat következményt jelentő mondat vagy célhatározói mellékmondat bevezető szavaként (37) vagy szigorú parancsban (38). Lehet használni ráhagyás, vagy ráhagyás-szerű megállapítás nyomósítására, fokozás kifejezésére (39), vagy a cselekvés céljának nyomatékos kifejezésére (40). Végül állhat óhajtó mondat után, a célra csak távolabbról utalva (41) és óhajtást, vágyat tartalmazó mondatban a cél mozzanatát is kiemelve (42) stb.:

- (33) *Hadd látom, mit hoztál. Hadd vigyem én azt a kosarat.*
- (34) *Oh, hadd csókolom meg e vérző sebjakat... Oh hadd mossa könnyem!*
- (35) *Hadd látom, úgymond, mennyit ér | A welszi tartomány.*
- (36) *Foglaljatok helyet itt mellettem, Hadd felejtsem el, hogy férfi lettem.*
- (37) *Hadd maradjon gyáva földön A göröngy. Pirulj, hajnal, pirulj, Hadd keljen fel a nap,*
- (38) *Hadd zúgjon az álgyu! pogány Ali mond.*

- (39) *Ha per, ugymond, hadd legyen per! Hadd vesszen el az élet, ha a Becsület marad.*
- (40) *Száz vas-útat, ezeret! | Csináljatok, csináljatok! | Hadd fussák be a világot...*
- (41) *Oh! Bár e világon élve ne is járnék, Látni magam fogytát, mint reggeli árnyék; Hadd nyelne be mindent, nosza csak hadd falna, Kinek egy hörpöntés a világ hatalma!*
- (42) *Szerelem, szerelem, átkozott szerelem, Mért nem termettél volt fűzfa ágabogán, Hadd jutottál volna mindennek egyaránt, Ne jutottál volna egyedül csak nekem.*

A megadott példákat s a hozzájuk kapcsolt funkciókat tekintve az látszik, hogy a *hadd* sokféle használati lehetősége három fő beszélői attitűddel írható le. A kérdés az, hogy ez a három fő beszélői attitűd mennyiben egyezik és mennyiben tér el egymástól, melyik alapmodalitáshoz és ezzel együtt melyik mondatfajta-hoz kapcsolható, s végül szintaktikai viselkedésük tekintetében milyen sajátosságokat lehet találni.

1. Engedélykérést fejez ki felszólító vagy kijelentő módú cselekvő ige mellett ((33)–(40) példa alapján). A *hadd* engedélykérő szerepkörét Krékit (2006: 55–58) az implicit performatív kérések között veszi számba. Úgy véli, hogy a kérést kifejező felszólító módú megnyilatkozásokban a főige előtt vagy után álló simulószók ill. partikulák a fókusz helyzetű felszólító igealak jelentését árnyalják, illokúciós hatását erősítik, kontextuálisan nyomatékosabbá teszik. Szerinte a *hadd szorítsalak a keblemre* szerkezetben a *hadd* a *szorítsalak* ige illokúciós hatását erősíti. Szerintem azonban nem a nyomatékosítás, hanem az engedélykérés beszélői attitűdjét hordozó modalitás kifejezése a *hadd* szerepe, amitől az egyszerű felszólító forma implicit kéréssé válik, hiszen a hallgató nincs közvetlenül megszólítva.

Az engedélykérések között sajátos stilisztikai értéket hordoznak a *hadd ne mondjam*-féle tagadó formájú *hadd*-os mondatok (NyKK: 742). Krékit (2006: 59) az implicit kérések között tárgyalja az ehhez hasonló prohibítív, vagyis tagadó értelmű felszólító alakokat. Úgy véli, hogy ezekben a szerkezetekben a felszólító igealakokra a tiltás jelentésén túl más implicit jelentésárnyalatok is ráépülnek, pl. kérés, tanács, ajánlás, figyelmeztetés. Véleményem szerint nem csupán az igealak, hanem maga a *hadd ne mondjam* szerkezet hordozza az implicit jelentésárnyalatot. A (43a–b) példa lehetséges

interpretációi szerint a főmondat azt implikálja, hogy a beszélőnek nincs jó véleménye arról, ami a mellékmondatban következni fog, és mivel nem akarja a véleményét részletezni, kéri a hallgató engedélyét, hogy ne kelljen elmondania. Mindez persze lehet csupán egy társalgási játék része, egy csel, amivel felcsigázva a hallgató érdeklődését, hosszan lehet ecsetelni a rossz előadást, vagy az illető külsejét, de elsődlegesen engedélykérést valósít meg:

(43)a. *Hadd ne mondjam, milyen volt ez az előadás!*

b. *Hadd nem mondjam, hogy nézett ki!*

Összevetve az eddigieket, láthatjuk, hogy a *hadd* engedélykérő beszélői attitűdöt hordoz implicit módon, vagyis amikor a beszélő a *hadd*-os szerkezetet használja, ezáltal „a beszélő kéri a hallgatót, hogy engedje/hagyja/tegye lehetővé, hogy a tényállás fennálljon”. Az engedélykérés során szerepe van a hallgatónak, a beszélő a hallgatótól várja a tényálláshoz való hozzájárulását, s ezáltal annak létrejöttét. Ezzel szemben az óhajtó mondat a beszélő kívánságát fejezi ki, de a beszélő nem kívánja vele a hallgatót arra bírni, hogy a megkívánt állapotot vagy eseményt létrehozza. Az óhajtó mondat beszélői attitűdjé a következő módon írható körül: „a beszélő kívánsága, hogy az ábrázolt tényállás (p) fennálljon, a beszélő kívánsága/óhaja, hogy p” (Kiefer 2005: 34). Az óhajtó mondat modalitását a hallgatónak a tényállás létrehozásában megkívánt szerepe különbözteti meg a felszólító mondatfajtatól, ugyanis amíg az óhajtó mondatnál nincs szerepe a hallgatónak, a felszólító mondatban a beszélő óhajának teljesítését, a tényállás létrejöttét a hallgatótól várja. Úgy tűnik tehát, hogy az engedélykérés beszélői attitűdjé a felszólító mondatfajta alapmodalitásával egyezik meg, s azt specializálja engedélykérő modalitással.

2. Ráhangyást, engedélyezést is kifejezhet, de csak 3. személyű igékkel ((37)–(39) példa):

Beszélői attitűdjé a következőképp írható körül: „a beszélő nem bánja/hagyja/engedi/tűri, hogy a tényállás fennálljon”. Nem egyezik meg az óhajtó mondat beszélői attitűdjével, hiszen a beszélő bár nem bánja, engedi, hagyja, tűri, hogy az adott tényállás fennálljon, nem szeretné vagy kívánja azt. Ezt mutatja a tipikusnak tartott *bárcsak*-os óhajtó mondat és a *hadd*-os mondat beszélői attitűdjének a különbsége is a példákban:

(44)a. *Bárcsak esne az eső!* (a beszélő szeretné, hogy essen az eső)

b. *Hadd essen az eső, úgys elmegyek sétálni!* (a beszélő nem bánja, de nem is szeretné, hogy essen az eső)

Az a közös a két szerkezetben, hogy egyik esetben sincs szerepe a hallgatónak, a beszélő nem vár tőle semmilyen tettet. Az eltérés abban mutatkozik meg, hogy a *bárcsak*-os mondatban a beszélő szeretné a tényállás fennállását, míg a *hadd*-os mondatban a beszélő nem szeretné, csak kifejezi emotív módon azt, hogy nem bánja, eltűri, hagyja, hogy a tényállás fennálljon. Mindebből az következik, hogy a ráhagyást kifejező *hadd*-os mondatok sem fejezik ki az óhajtó mondatok alapmodalitását.

A ráhagyás beszélői attitűdje részben eltérőnek mutatkozik az előbb bemutatott engedélykérés attitűdjétől. Eltér annyiban, hogy ráhagyásnál a hallgatónak nincs vagy nem fontos a szerepe, viszont ugyanúgy az engedélyezés modalitását hordozza. A két típus közötti eltérés nemcsak a hallgató szerepében, hanem a *hadd* mellett megjelenő ige típusában, annak személyében is megmutatkozik, ugyanis míg cselekvő igéket engedélykérés és ráhagyás kifejezésére is használunk a *hadd* mellett (45a–b), addig eseményigékkel csak ráhagyást szoktunk kifejezni (45c–d), engedélykérésnél az ige állhat bármelyik személyben, ráhagyásnál csak 3. személyű lehet (45d–e):

- (45)a. *Hadd menjek el moziba!* (engedélykérés, E/1.)
- b. *Hadd menjenek el moziba, engem nem érdekel!* (ráhagyás, T/3.)
- c. *Hadd essen az eső, akkor is elmegyek sétálni!* (ráhagyás E/3.)
- d. **Hadd essen az eső, hogy elmehessek sétálni!* (engedélykérés)
- e. **Hadd essek el!* (ráhagyás)

Az eseményigékkel szerkesztett mondatban (45c) sem a beszélőnek, sem a hallgatónak nincs befolyása az események alakulására, az engedélykérés nem releváns, ezért ez nem is célja a beszélőnek (45d). Ugyanakkor a (45b) példa alapján nem tudjuk megnyugtató módon elkülöníteni az engedélykérés és a ráhagyás beszélői attitűdjét, mert csak az adott kontextusban láthatnánk, hogy ténylegesen van vagy nincs szerepe a hallgatónak. Azt érzékeljük, hogy ráhagyáskor az engedélyezés és a hozzá kapcsolódó emóciók kifejezése a lényeges. Vagyis a fő különbség az engedélykérés és a ráhagyás között abban van, hogy míg engedélykérésnél a beszélő a hallgatótól várja a tényállás engedélyezését, addig ráhagyásnál a beszélő az „engedélyező”, vagyis az, aki engedi, hagyja, tűri, hogy a tényállás fennálljon. Az engedélykérés beszélői attitűdjének meghatározásában tehát csak a hallgató szerepére vonatkozó rész látszik problémásnak, a tényállás engedélyezésének motívuma ugyanaz. Közös nevezőre lehetne hozni a két funkció beszélői attitűdjét oly módon, ha a ráhagyást az engedélykérés speciális esetének vennénk. Ennek értelmében a

ráhagyás beszélői attitűdje megegyezik az engedélykérés beszélői attitűdjével („a beszélő kéri a hallgatót, hogy engedje/hagyja/tegye lehetővé, hogy a tény-állás fennálljon”), olyan megszorítással, hogy a hallgató személye megegyezik a beszélő személyével, így a beszélő maga válik az engedélyezővé. A beszélő célja ilyenkor az engedélyezés emotív kifejezése. A ráhagyás beszélői attitűdje ily módon tekinthető az engedélykérés egy speciális esetének, s ennek megfelelően a felszólító mondatfajta-hoz tudjuk kapcsolni.

Ugyanakkor a beszélői attitűd specifikusságán túl szintaktikai viselkedésük is azt mutatja, hogy a ráhagyás több szintaktikai/szemantikai megszorítással jár együtt. A már említett igei vonzat egyeztető jegyeit illető megszorítások mellett fókuszképzés tekintetében is eltérő vonásokat mutat az engedélykérés és a ráhagyás. Ugyanis engedélykérésnél a *hadd*-os szerkezetekben fókuszpozícióba kiemelt összetevő (cselekvő ige argumentuma és bővítménye, valamint negációs frázis) megjelenhet a *hadd* előtt, második fókuszban az ige mögött vagy beférkőzhet a *hadd* és a ragozott ige közé. Ezzel szemben ráhagyás esetén sem az alanyt, sem a történés egyéb körülményét nem akarjuk hangsúlyozni, ezért nem is emeljük fókuszpozícióba ezeket a mondatrészeket. Ezért lehetséges az, hogy ráhagyás kifejezésekor nem szintaktikailag rosszul formáltak, hanem szemantikailag helytelenek a fókuszos mondatok. Ezt megerősíti az is, hogy az eseményigékkel szerkesztett *hadd*-os mondatokban nemcsak a beékelődött fókusz, hanem a *hadd* előtti és az ige utáni második fókuszban kiemelt összetevő is helytelen:

- (46)a. *?/*Hadd sértse meg a 'válasz, (ne a kérdés)!*
 b. *?/*'A vállá hadd fájjon, (ne a feje)!*
 c. *?/*Hadd 'az eső essen!*

Természetesen tudunk olyan kontextusokat kreálni – az aktuális vagy a lehetséges világban –, ahol releváns lehet az előbbi mondatok valamelyike, de ezekben az esetekben a beszélő valamilyen befolyással bír vagy akar bírni az eseményekre, és az adott mondatban már nem ráhagyást, hanem engedélykérést fejez ki a *hadd*, az ige pedig már nem eseményigéként funkcionál:

- (47) *Hadd az eső essen, és ne a jégeső az emberekre!* (mondja Héra Zeusznak azért, hogy csak esővel büntesse az embereket, ne jégesővel.)

3. Engedélykérést és óhajást együttesen fejez ki feltételes módú ígék mellett ((41), (42) példa).

Beszélői attitűdje a *bárcsak*-os mondatokéhoz áll közel, amit a feltételes módú igék jelenléte is támogat, emiatt ez a típus az óhajtó mondat modalitásához köthető. Az MNSz adatai között ezt a szerkezetet találjuk meg legkisebb számban (39 db), s a talált példák 90%-a a szépirodalmi alkorpuszból került ki, vagyis a *hadd*-nak ezt a használatát nem a mai nyelvhasználathoz, hanem inkább a szépirodalmi archaizáló stílushoz tudjuk kapcsolni:

- (48)a. *Igen, mert mostanában csakugyan tárgyalgatták, hogy vegyen a falu közösből egy cséplőgépet, hadd szorítanak ki azzal Kapdoska urat...*
 b. *Szelem a mérges dohányt délben: apámat hadd szédítené, új bor csillaga ég szemében, enyémben új szerelemé.*

Mivel ezt a szerkezetet nem tartom produktívnak a mai nyelvhasználatban, ezért bár megemlítettem, nem foglalkozom vele részletesebben, és nem sorolom a *hadd* mai modális funkciói közé.

Összegezve az eddigieket, a mai nyelvhasználatban a *hadd* többféle használati lehetősége egyetlen engedélykérő beszélői attitűddel leírható, az engedélykéréssel. Az engedélykérés implicit kérésként értelmezhető, s megjelenése a felszólító mondatfajtaéhoz köthető. Az engedélykérés speciális esete a ráhagyás, amikor a beszélő maga az engedélyező is. Ez az alfunkció szemantikai és szintaktikai sajátosságokkal rendelkezik: csak 3. személyű igei vonzattal fordul elő, eseményigék csak ebben a funkcióban jelenhetnek meg, és esetükben a fókuszképzés nem releváns.

A *hadd* modális funkciói túlmutatnak a szemantika keretein, s további vizsgálati lehetőséget nyújt a pragmatika területén a *hadd*-os szerkezeteket tartalmazó megnyilatkozások, ill. beszédaktusok leírása, jellemzése. Mindez azonban már egy következő tanulmány feladata lesz.

7. Összefoglalás

Dolgozatomban a *hadd* történeti vonatkozásaival, formai és szerkezeti előfordulásával, szintaktikai viselkedésével, szófaji megítélésével valamint modalitásbeli funkcióival kapcsolatos kérdéseket vizsgáltam.

A *hadd* keletkezésével kapcsolatosan a leíró nézeteket tárgyaltam, s magyarázatként úgy találtam, hogy a mai *hadd*-os mondatok szerkezete újraserkesztéssel jött létre, melynek kiváltója a *hadd* grammatikalizációja volt.

Majd rámutattam egyrészt arra, hogy a *hadd*-nak a mai írott és beszélt nyelvhasználatunkban is vannak alakváltozatai, másrészt arra, hogy nemcsak felszólító, hanem kijelentő és feltételes módú igékkel is előfordul.

A szófajtani fejezetben azt tárgyaltam, hogy sajátos szintaktikai viselkedése miatt nem sorolhatjuk a partikulák közé, hanem önálló funkcionális kategóriát alkot, s a mondat modalitásában játszik szerepet.

Az ötödik részben a *hadd* szintaktikai viselkedését tanulmányozva megállapítottam, hogy a *hadd* funkcionális fejként mindig ragozott igét kíván vonzatként. Fókuszképzés tekintetében a *hadd* hangsúlykivánó jellege miatt bizonyos megszorítások érvényesülnek, melyek modális funkcióival hozhatók összefüggésbe.

Az utolsó részben a *hadd* modális funkcióit foglaltam össze, és cáfoltam azt a nézetet, mely szerint a *hadd* az óhajtó mondat alapmodalitását fejezi ki. Modális funkciói (az engedélykérés és a ráhagyás is) végeredményben egyetlen beszélői attitűddel, az engedélykérés attitűdjével jellemezhetők, s a felszólító mondatfajtához köthetők. A két funkció azonban bizonyos eltérést mutat szintaktikai viselkedés tekintetében, ami a ráhagyás specifikusságát mutatja: míg engedélykérésnél a *hadd* előtt, a *hadd* és az ige közé beférkőzve vagy az ige mögötti szakaszban kiemelhető bármely összetevő, addig ráhagyás esetén nem releváns a fókuszképzés.

Melléklet

	<i>had(d)</i> ¹ + felszólító mód	<i>hadd</i> + kijelentő mód	<i>hadd</i> + feltételes mód	<i>hagy</i> + felszólító mód	<i>hagy</i> + kijelentő mód	<i>hagy</i> + feltételes mód
E/1.	4723	223	9	80	0	0
E/2.	9	0	0	0	0	0
E/3.	1963	0 (*194 ²)	23	47	0	0
T/1.	268	4 (*205 ²)	4	5	0	0
T/2.	9	0	0	0	0	0
T/3.	719	0	3	13	0	0
Σ	7691	223	39	145	0	0

A *hadd* megjelenési formái a mai nyelvhasználatban az MNSz-ben végzett vizsgálatok alapján

¹ A rövidült *had* alak 170 esetben fordul elő.

² Mivel alakilag a kijelentő mód tárgyas ragozása E/3. és T/1. alakok megegyeznek a felszólító módú igealakokkal, az adatok mindkét oszlopban fel vannak tüntetve

Hivatkozások

- D. Máta Mária 2000. A módosítószó-történet újragondolása. *Magyar Nyelvjárások* **38**. 97–109.
- É. Kiss Katalin 1983. *A magyar mondat szerkezet generatív leírása*. = *Nyelvtudományi Értekezések* **116**. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- É. Kiss Katalin 1996. Többszörös fókusz a magyar mondat szerkezetben. *Néprajz és Nyelvtudomány* **37**. 47–66.
- É. Kiss, Katalin 1999: Strategies of complex predicate formation and the Hungarian verbal complex. In Kenesei István (szerk.) *Crossing Boundaries*. Amsterdam, Benjamins. 91–114.
- ÉrtSz = *A magyar nyelv értelmező szótára* **3**. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959.
- Gallasy Magdolna 2003. Mondattörténet. In Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.) *Magyar Nyelvtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó. 483–500.
- Haader Lea 2001. Mikrodiakrónia és változásvizsgálat (az összetett mondatokban). *Magyar Nyelvőr* **125/3**. 354–371.
- Hansen, Björn 2004. The grammaticalization of the analytical imperatives in Russian, Polish and Serbian/Croatian. *Die Welt der Slaven* **49**. 257–274.
- H. Molnár Ilona 1959. A módosító szók mondat tani arculatának kérdéséhez. *Magyar Nyelv* **55**. 357–361.
- Juhász Dezső 1991. A módosítószók. In Benkő Loránd (szerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana* **I**. 501–513.
- Juhász Dezső 1992. A módosítószók. In Benkő Loránd (szerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana* **II/1**. 815–838.
- Kálmán C. György – Kálmán László – Nádasdy Ádám – Prószték Gábor 1989. A magyar segédigék rendszere. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* **17**. 49–103.
- Kálmán László (szerk.) 2001. *Magyar leíró nyelvtan – Mondattan* **I**. Budapest, Tinta Kiadó.
- Kenesei István 1992. Az alárendelt mondatok szerkezete. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan* **1. Mondattan**. Budapest, Akadémiai Kiadó. 529–713.
- Kenesei István 2000. Szavak, szófajok, toldalékok. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan* **3. Morfológia**. Budapest, Akadémiai Kiadó. 75–137.

- Kenesei István 2008. Funkcionális kategóriák. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 601–638.
- Kiefer Ferenc 1998. Mondatfajta – mondatmodalitás – mondathasználát. *Tertium non datur* 5. 5–15.
- Kiefer Ferenc 2005. *Lehetőség és szükségszerűség*. Budapest, Tinta Kiadó.
- Klemm Antal 1942. *Magyar történeti mondattan*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Krékits József 2006. *Felszólító performatív beszédaktusok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kugler Nóra 2000. A partikula. In Keszler Borbála (szerk.) *Magyar Grammatika*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 275–282.
- MTSz = Szinnyi József (szerk.) 1893. *Magyar tájszótár I*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- NyKK = Grétsy László – Kovalovszky Miklós (szerk.) 1980. *Nyelvhelyességi kézikönyv I*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- NyKSz = Grétsy László – Kemény Gábor (szerk.) 1996. *Nyelvművelő kézi-szótár*. Budapest, Auktor Kiadó.
- Szécsényi Krisztina 2007. Egy tagmondat vagy kettő? Infinitívuszi szerkezetek a magyarban. In Sinkovics Balázs (szerk.) *LingDok* 6. Szeged. 189–220.
- Szécsényi, Krisztina 2009. On the double nature of Hungarian infinitival constructions. *Lingua* 119. 592–624.
- TESZ. = Kiss Lajos – Papp László (szerk.) 1967–1976. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára II*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ÚMTSz = B. Lőrinczy Éva (szerk.) 1988. *Új magyar tájszótár II*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Forrás

Jókai-kódex

Kölcsey Ferenc: Összes művei I.

Magyar Nemzeti Szövegtár (<http://corpus.nytud.hu/mnsz/>)

Mikes Kelemen: Törökországi levelek (1717–58)

Sándor-kódex

Weszprémi-kódex